

Риндюк В. І.,
д.ю.н., професор, професор кафедри теоретичної юриспруденції,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7803-7039>

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ПРОЄКТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI (із змінами) з метою виявлення у проєктах нормативно-правових актів норм, що містять ознаки дискримінації, проводиться антидискримінаційна експертиза проєктів нормативно-правових актів. Саме слово «дискримінація» походить від латинського «discrimination», що означає розрізнення, розділення, відокремлення. Ознаками, на підставі яких відбувається розрізнення (дискримінація), можуть бути раса, колір шкіри; політичні переконання; віросповідання, релігійні переконання; стать; вік; стан здоров'я; етнічна належність; соціальне походження, соціальний статус; громадянство; сімейний стан; місце проживання; мова; сексуальна орієнтація/ідентичність тощо [1, с. 6-9]. Отже, дискримінацією є ситуація, за якої особа за її певними ознаками зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами; тобто, відсутність рівних можливостей осіб, які перебувають в однаковій ситуації.

Також, дискримінація може мати різні форми. Ст. 5 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає наступні форми дискримінації: пряма дискримінація (ситуація, за якої з особою за її певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою в аналогічній ситуації); непряма дискримінація (ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи за її певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами); підбурювання до дискримінації (вказівки, інструкції або заклики до

дискримінації стосовно особи за її певними ознаками); пособництво у дискримінації (будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації); утиск (небажана для особи поведінка, метою або наслідком якої є приниження її людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери).

Порядок проведення антидискримінаційної експертизи проєктів законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, інших проєктів нормативно-правових актів, що розробляються органами виконавчої влади визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 р. № 61 (із змінами). Метою антидискримінаційної експертизи є виявлення в проєктах актів положень, які містять ознаки дискримінації та/або можуть призвести до дискримінації в разі їх прийняття, та подання пропозицій щодо їх усунення. Така експертиза проводиться під час підготовки проєктів актів (органом виконавчої влади), Мін'юстом (під час проведення правової експертизи проєктів актів, які вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України органами виконавчої влади), а також громадськими об'єднаннями, фізичними та юридичними особами, громадськими радами (громадська антидискримінаційна експертиза).

Антидискримінаційна експертиза проводиться шляхом експертного дослідження положень проєкту акта щодо відповідності вимогам Законів України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та наслідків, до яких може призвести його прийняття. Також, під час експертизи проєкту акта повинні бути враховані положення національного законодавства, зокрема Конституції України, норми міжнародного права, правові акти Європейського Союзу, практика Європейського суду з прав людини. Результат антидискримінаційної експертизи проєкту акта оформлюється у вигляді висновку. Виявлені у проєкті акта положення, які містять ознаки дискримінації (крім позитивних дій), усуваються шляхом: виключення відповідних положень з проєкту акта; уточнення редакції положень проєкту акта; підготовки нової редакції положень проєкту акта.

Дієвим інструментом для підготовки висновку антидискримінаційної експертизи є чек-лист – структурований контрольний список питань, що використовуються для оцінки відповідності проєкту акта принципу недискримінації. Зокрема, в пункті 4¹ Постанови Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 р. № 61 визначено перелік питань, на які необхідно дати відповідь за результатами проведення антидискримінаційної експертизи. На практиці Мін'юст використовує для здійснення оцінки відповідності проєкту акта принципу недискримінації (антидискримінаційної експертизи) наступний чек-лист (критерії оцінки передбачають відповідь «так» чи «ні»):

1) забезпечено при підготовці проєкту акта відсутність положень, які створюють ситуацію, за якої особа та/або група осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними ознаками, іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

2) забезпечено при підготовці проєкту акта відсутність положень щодо дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб у формі: прямої дискримінації; непрямой дискримінації; підбурювання до дискримінації; пособництва у дискримінації; утиску;

3) дотримано при підготовці проєкту акта принцип недискримінації у сфері громадсько-політичної діяльності; державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; правосуддя; трудових відносин, у тому числі застосування роботодавцем принципу розумного пристосування; охорони здоров'я; освіти;

соціального захисту; житлових відносин; доступу до товарів і послуг; інших сферах суспільних відносин, а саме – забезпечено: рівність прав і свобод осіб та/або груп осіб; рівність перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; рівні можливості осіб та/або груп осіб;

4) запропоновані проєктом акта позитивні дії мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України;

5) внаслідок прийняття акта неможливе в короткостроковій або довгостроковій перспективі погіршення/ послаблення: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; поваги до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [2].

Підсумовуючи, слід зазначити, що чек-лист є необхідною методологічною складовою проведення антидискримінаційної експертизи проєктів актів. Отже, доцільно внести відповідні зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 р. № 61 (із змінами), яка визначає порядок проведення антидискримінаційної експертизи проєктів актів, та доповнити її відповідним додатком «Чек-лист проведення антидискримінаційної експертизи проєктів актів».

Список використаних джерел

1. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація: навч. посіб. / кол. авт. [В.С. Березняк, О.С. Юнін, В.В. Шаблистий та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц., Заслуженого юриста України А.Є. Фоменка. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.

2. Висновок Міністерства юстиції України за результатами правової експертизи проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури визначення рівня володіння українською мовою» № 53650/54670-26-25/7.1.5 від 14.04.2025 р. URL: <https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-182/zahid-820/zahid-progress-9598/organ-15/890-985918695-6870b754e9d60.pdf>.